

VERSCHENEN PROEFSCHRIFT

Andrea Netten (2014). *Reading literacy achievement in the primary grades. The role of sociocultural and linguistic diversity*. NWO / Expertisecentrum Nederlands. ISBN: 978 90 77529 423.

In haar proefschrift doet Netten verslag van een onderzoek naar de invloed van sociaal-culturele en linguïstische diversiteit op leesvaardigheid in Nederland. 'Leesvaardigheid is de vaardigheid om geschreven taal, die van belang is in de maatschappij en/of van belang is voor het individu, te begrijpen en te gebruiken. Jonge lezers kunnen betekenis verlenen aan een verscheidenheid aan teksten. Ze lezen om te leren, ze lezen om deel uit te maken van groepen lezers op school en in het dagelijks leven, en ze lezen voor het plezier'.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van data afkomstig uit de *Progress in International Reading Literacy Study* (PIRLS), een internationaal vergelijkend onderzoek op het gebied van leesvaardigheid, met meer dan 40 deelnemende landen, dat elke vijf jaar wordt uitgevoerd (2001, 2006, 2011). De doelgroep van PIRLS bestaat uit leerlingen die vier jaar formeel onderwijs hebben genoten; in Nederland zijn dat de leerlingen uit groep 6. Naast de afname van een leestoets wordt met vragenlijsten informatie verzameld over de achtergrond van leerlingen, school- en thuiskenmerken. Er zijn vragenlijsten voor leerlingen, leerkrachten, schoolleiders en ouders.

PIRLS richt zich op drie aspecten van leesvaardigheid. Ten eerste maakt men onderscheid tussen twee leesdoelen, lezen voor ont-

spanning en om ervaring op te doen (verhalende teksten) en lezen om informatie te verzamelen en te gebruiken (informatieve teksten). Daarnaast maken leerlingen bij het lezen en begrijpen van teksten gebruik van verschillende begripsprocessen die met de PIRLS-leestoets bevestigd worden: lagere-orde processen als 'opzoeken en terugzoeken van informatie in een tekst' en 'directe conclusies trekken'; hogere-orde processen als 'interpreteren en integreren van ideeën en informatie' en 'onderzoeken en evalueren van de inhoud, de taal en andere kenmerken van een tekst'. Tot slot worden het leesgedrag en de attitudes van de leerlingen in kaart gebracht door vragen in de leerlingenvragenlijst.

Netten richt zich in haar onderzoek op het in kaart brengen van zogenoemde voorspellers van leesvaardigheid, die op verschillende niveaus zijn aan te treffen. Op het niveau van de leerlingen gaat het daarbij bijvoorbeeld om de linguïstische achtergrond en leesmotivatie, op het niveau van de thuissituatie zijn de aanwezigheid van boeken en de opleiding van de ouders van belang, op het niveau van de school betreft het bijvoorbeeld de samenstelling van de leerlingpopulatie, en op klasniveau gaat het onder andere om de leesinstructie door de leerkracht.

Het proefschrift bestaat uit vier studies. De eerste identificeert de voorspellers van leesvaardigheid op het niveau van de leerling, de ouders, de klas en de school. De tweede gaat nader in op de voorspeller 'taalachtergrond van de leerling'. De derde brengt voorspellers van leesvaardigheid in verband met die van

rekenvaardigheid. De vierde verkent de rol van de voorspellers in verband met de afnemende leesvaardigheid in de afgelopen tien jaar. Na een korte bespreking van de eerste drie studies staan we wat langer stil bij de uitkomsten en implicaties van de vierde studie.

In de eerste studie is gebruik gemaakt van de data uit PIRLS-2001 gecombineerd met data uit een Nederlands cohortonderzoek (PRIMA) naar lees-, taal-, reken- en decodeervaardigheden. Vanuit het PRIMA-onderzoek waren ook de toetsresultaten van de betreffende leerlingen in groep 8 bekend. De resultaten laten zien dat NT1- leerlingen over betere lees-, reken-, taalvaardigheden en non-verbale cognitieve vaardigheden beschikken dan NT2-leerlingen en dat NT1-leerlingen thuis een positiever leesklimaat hebben dan NT2-leerlingen (met onder andere meer boeken in huis, een computer en een krant). Met betrekking tot leesmotivatie en zelfvertrouwen (ten aanzien van schoolse prestaties) worden er geen verschillen gevonden tussen NT1- en NT2-leerlingen. Voor beide groepen wordt aangetoond dat de leesvaardigheid in groep 6 een sterke voorspeller is voor de leesvaardigheid in groep 8. Een opvallend verschil is dat het leesklimaat thuis (onder andere het aantal boeken in huis) wel een positieve relatie heeft met de prestaties van NT1-leerlingen, maar dat dit niet het geval is voor de NT2-leerlingen.

Ook in de tweede studie ligt de focus op de voorspeller 'taalachtergrond van de leerling', ofwel op de verschillen tussen NT1- en NT2-leerlingen. Gebruikmakend van de PIRLS-2006 data is bestudeerd in welke mate leerling-, ouder-, school- en klaskenmerken samenhangen met de leesvaardigheid van de leerlingen en of de samenhang hetzelfde is voor NT1- en NT2-leerlingen. De analyse toont aan dat leerlingen die gemotiveerd zijn om te lezen, die een positieve houding ten opzichte van lezen hebben en die vol zelfvertrouwen zijn over hun leesprestaties,

betere leesprestaties laten zien. Er zijn geen significante interactie-effecten aangetoond, wat suggereert dat de relaties tussen de voorspellers en leesvaardigheid vergelijkbaar zijn voor NT1- en NT2-leerlingen. Met andere woorden, de leesattitude van leerlingen is van even groot belang voor de leesprestaties van NT1- en NT2- leerlingen.

In de derde studie is onderzocht in hoeverre de voorspellers van leesvaardigheid ook samenhangen met rekenvaardigheid. Dat onderzoek was mogelijk doordat in 2011 de dataverzameling van PIRLS samenviel met die van de *Trends in Mathematics and Science Study* (TIMSS), een internationaal vergelijkend onderzoek op het gebied van rekenvaardigheid en natuuronderwijs. Er blijkt een sterke relatie tussen leesvaardigheid en rekenvaardigheid. Uit de analyse komen vijf voorspellers naar voren die significante relaties hebben met zowel lees- als rekenvaardigheid. De eerste is de leeftijd van de leerling als hij in groep 3 start; leerlingen die zeven jaar of ouder waren bij hun start in groep 3 laten in groep 6 minder goede lees- en rekenprestaties zien dan hun klasgenoten. De tweede en derde voorspeller liggen op het vlak van de thuisomgeving: ouderbetrokkenheid en verwachtingen van ouders ten aanzien van de schoolloopbaan. De vierde gemeenschappelijke voorspeller is het schoolklimaat; aspecten met betrekking tot de veiligheid van de school en gevoelsbeleving van de leerling beïnvloeden de lees- en rekenprestaties van de leerlingen. Het zelfvertrouwen van leerlingen met betrekking tot respectievelijk lezen en rekenen is de vijfde gemeenschappelijke voorspeller, hoewel deze een sterkere relatie heeft met rekenen dan met lezen. Naast deze overeenkomstige voorspellers zijn er ook verschillen gevonden. Zo blijkt betrokkenheid bij de rekenles een negatief verband te hebben met rekenvaardigheid, terwijl een verband tussen betrokkenheid bij de leesles en leesvaardigheid niet werd gevonden.

In de vierde studie zijn de veranderingen in het leesvaardigheidsniveau van tienjarige leerlingen in Nederland (groep 6) gedurende het afgelopen decennium in kaart gebracht. Daarvoor zijn de PIRLS-data van 2001, 2006 en 2011 met elkaar vergeleken. Daarnaast zijn de ontwikkelingen in de tijd ook bekeken in het licht van de leesdoelen (verhalende en informatieve teksten) en begripsprocessen (lagere en hogere orde-begripsprocessen) die binnen PIRLS worden gehanteerd. Bovendien is verkend welke rol de verschillende relevante sociaal-culturele en onderwijs gerelateerde factoren (de voorspellers) spelen bij het verklaren van de variatie in leesvaardigheid.

Tijdens de drie PIRLS toetsmomenten (2001, 2006 en 2011) zijn bij 12.263 leerlingen uit groep 6 de leestoets en de vragenlijst afgenomen. In 2001 ging het om 4112 leerlingen, in 2006 om 4156 leerlingen en in 2011 om 3995 leerlingen. Bij elk van de drie toetsmomenten waren ongeveer 200 klassen betrokken (resp. 195, 207 en 207), die waren verbonden aan ongeveer 135 scholen (resp. 135, 139 en 138). Naast vragenlijsten voor leerlingen werden er ook vragenlijsten voorgelegd aan de ouders, de leerkrachten en schoolleiders.

De leesvaardigheid werd vastgesteld met behulp van de PIRLS-leestoets, waarin zowel een verhalende als een informatieve tekst wordt gelezen en de toetsvragen gericht zijn op zowel het opzoeken van informatie (lagere orde) als het integreren en evalueren van tekstinhoud (hogere orde). Met de vragenlijsten werd informatie verzameld over zowel sociaal-culturele factoren als onderwijsgerelateerde factoren. Binnen de eerste categorie vallen zaken als sekse, etniciteit, taalachtergrond, het aantal boeken thuis, opleidingsniveau van de moeder, karakteristiek van de school (aantal leerlingen, landelijk of stedelijke omgeving, percentage sociaaleconomisch zwakke leerlingen, percentage NT2-leerlingen). Bij onderwijsgerelateerde factoren gaat het

om voorschoolse lees- en schrijfactiviteiten thuis, gebruik van de computer thuis, vroege geletterdheidsvaardigheden (bijvoorbeeld letters herkennen) bij binnenkomst in groep 3, instructie in leesstrategieën op school, leestijd op school.

De resultaten tonen een significante daling van de gemiddelde leesvaardigheid van groep 6-leerlingen in de afgelopen 10 jaar, waarbij de grootste daling zich voordeed tussen 2001 en 2006 en de daling tot stilstand lijkt te zijn gekomen tussen 2006 en 2011. De daling in leesvaardigheid kan worden toegeschreven aan een afname in de prestaties ten aanzien van hogere orde-begripsprocessen. Leerlingen blijken in 2011 minder bekwaam in het beantwoorden van toetsvragen die hogere cognitieve vaardigheden vereisen, zoals kennis van tekststructuur en de vaardigheid om de hoofdgedachte van een tekst te identificeren, dan groep 6-leerlingen tien jaar geleden.

Deze (dalende) trend in leesvaardigheid kan in verband worden gebracht met vier voorspellers. Ten eerste blijkt het verschil in leesvaardigheid tussen meisjes en jongens (waarbij meisjes beter presteren dan jongens) af te vlakken. Dat verschil was het grootst in 2001, verminderde met bijna de helft in 2006 en stabiliseerde zich in 2011. Dit patroon geeft aan dat de gemiddelde daling van leesvaardigheidsniveau in Nederland kan worden toegeschreven aan de dalende prestaties van meisjes. Ten tweede kan de trend in leesvaardigheid in verband gebracht worden met de invloed van sociaaleconomische status (SES). Er blijkt een significant interactie-effect voor de samenstelling van de leerlingpopulatie; de invloed van het percentage leerlingen in een klas met hoge dan wel lage SES is verminderd in de afgelopen tien jaar. In de derde plaats is de invloed van beginnende geletterdheid op latere leesprestaties veranderd. De daling van het leesvaardigheidsniveau in de afgelopen tien jaar was minder groot voor leerlingen van wie de ouders meer activiteiten op het gebied

van beginnende geletterdheid ondernamen, zoals voorlezen en verhaaltjes vertellen. In de vierde plaats blijkt uit de interactie-effecten dat de relatie van leesvaardigheid in groep 6 met beginnende geletterdheid in groep 3 met de tijd juist afneemt. In 2011 beheersten meer leerlingen vaardigheden zoals het schrijven van enkele letters en het lezen van sommige woorden vóór zij naar groep 3 gingen, maar de invloed van deze vaardigheden op latere leesvaardigheid is de afgelopen tien jaar afgenomen. Het langetermijneffect van in de kleuterklassen leren lezen en schrijven blijft daarom onduidelijk, terwijl de voordelen van activiteiten als voorlezen en verhaaltjes vertellen juist helder lijken.

Er zijn geen aanwijzingen dat de dalende trend in leesvaardigheid gerelateerd is aan de taalachtergrond van leerlingen. NT1-leerlingen presteren beter dan NT2-leerlingen, maar het onderzoek laat geen interactie-effecten zien. Dat houdt in dat de invloed van de taalachtergrond op de leesprestaties van leerlingen gelijk is gebleven in de afgelopen tien jaar en de achterstand van NT2-leerlingen op NT1-leerlingen niet kleiner is geworden.

Deze vierde studie laat zien dat het onderwijsbeleid ten aanzien van leesvaardigheid zich zou moeten richten op beginnende geletterdheid en hogere orde-begripsprocessen. Aandacht voor de ontwikkeling van beginnende geletterdheid in de vroeg- en voorschoolse educatie door zowel leidsters als ouders is van essentieel belang voor het stimuleren van taalontwikkeling van leerlingen en op termijn betere leesprestaties. Daarnaast is het noodzakelijk dat in het begrijpend leesonderwijs meer aandacht besteed wordt aan de hogere orde-begripsprocessen en aan het aanleren van leesstrategieën. Vooral op deze vaardigheden laten Nederlandse leerlingen een dalende trend zien.

Het onderzoek van Netten geeft een beeld van de stand van zaken in het Nederlandse

leesonderwijs waar beleidsmakers, onderzoekers, ontwikkelaars, begeleiders en leraaropleiders mee aan het werk kunnen. De aard van het onderzoek – een grootschalige dataverzameling met veel statistische berekeningen – levert voor niet ingewijden af en toe wel begripsproblemen op. Zo blijft het in de vierde studie onduidelijk hoe niet gegeven antwoorden in de vragenlijsten toch meegerekend worden in de resultaten. Maar dat neemt niet weg dat we met dit proefschrift nu beschikken over een betekenisvolle duiding van uitkomsten van internationaal vergelijkend onderzoek naar leesprestaties van leerlingen (zoals PIRLS voor 10-jarigen en PISA voor 15-jarigen). Een duiding die verder gaat dan paniek over het feit dat Nederland is ‘gezakt op een internationale ranglijst’.

BART VAN DER LEEUW